

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

I. Όταν αμφισβητούνται τα δικαιώματα ή οι υποχρεώσεις ενός προσώπου ή αυτό αντιμετωπίζει κατηγορία ποινικής φύσεως δικαιούται να προσφύγει σε δικαστήριο και να αναπτύξει ενώπιον του τις απόψεις του. Η άσκηση του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος προϋποθέτει την ύπαρξη ενός δικαιοδοτικού συστήματος, που εγγυάται τη δίκαιη, πλήρη και αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων, τα οποία αναγνωρίζει η έννομη τάξη, μέσα σε εύλογο χρόνο.

II. Το δικαίωμα ένδικης προστασίας και ακρόασης είναι ιδιαίτερος και ευλόγως δημοφιλής και γι' αυτό είναι πολύ συχνή η άσκησή του. Πράγματι στην κυριαρχούσα μορφή πολιτικής οργάνωσης της κοινωνίας, από το ένα μέρος αναπτύσσεται ο ανταγωνισμός και η εγωιστική πρόσληψη των εννόμων συμφερόντων και από το άλλο η δίκαιη επίλυση διαφορών μεταξύ ουσιαστικώς άνισων υποκειμένων που αντιπαρατίθενται, αποβαίνει ανέφικτη χωρίς την «εξουσιαστική και γι' αυτό δεσμευτική, ανεξάρτητη απόφαση» ενός αμερόληπτου τρίτου, του δικαστή. Ο νόμος επιβάλλει γενικώς την ισότητα όλων απέναντί του, αλλά η αντικειμενικώς ίση μεταχείριση των αντιπάλων μερών κατά την επίλυση της συγκεκριμένης ιδιωτικής διαφοράς πραγματώνεται διαδικαστικά. Την ίδια ανάγκη ισηγορίας στις διοικητικές διαφορές δημιουργεί η εκ των πραγμάτων υπερέχουσα ισχύς του Κράτους. Η δικανική μορφή της ποινικής δίκης, εξ άλλου, συνίσταται σε «μια δικονομικά οργανωμένη διαδικασία που αποβλέπει μεθοδευμένα στην ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας με παράλληλη προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου».

III. Για τους λόγους αυτούς η απονομή της δικαιοσύνης, πέραν της αναντικατάστατης θεσμικής αλλά και κοινωνικής της σημασίας, έχει εσωτερικευθεί από τους πολίτες ως αξία καθ' εαυτήν. Η προσφυγή σε δικαστήριο έχει εγγραφεί στη συλλογική συνείδηση ως προέκταση της κοινωνικής και οικονομικής αντιπαράθεσης, αλλά και ως αναπαλλοτρίωτο κεκτημένο και ουσιώδης εγγύηση της ισότητας, της ελευθερίας και των δικαιωμάτων τους κατά την παροιμιώδη έκφραση «υπάρχουν δικαστές στο Βερολίνο».

IV. Πρακτικά, λοιπόν, ανακύπτει σύγκρουση ανάμεσα στο δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και στο δικαίωμα που απορρέει από αυτό για την παροχή της έννομης προστασίας σε εύλογο χρόνο, αφού η χωρίς φειδώ άσκηση του πρώτου, όταν δεν εξικνείται ως την κατάχρησή του, τείνει να επιβραδύνει υπέρμετρα την ικανοποίηση του δευτέρου. Η εξισορρόπηση είναι αποτέλεσμα σταθμίσεως, δηλαδή «ζήτημα πραγματικό, εξαρτώμενο από τις συντρέχουσες συγκυρίες». Η επιτάχυνση της διαδικασίας δεν επιτυγχάνεται με άστοχα, αποσπασματικά και ατελέσφορα μέσα. Ούτε, ασφαλώς, με την απομείωση των δικαιοκρατικών εγγυήσεων της ευθυδικίας. Για τη ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος απαιτείται η ειλικρινής βούληση της εξουσίας και όλων των ενδιαφερομένων, στους οποίους περιλαμβάνονται τόσο οι παράγοντες, όσο και οι χρήστες της δικαιοδοτικής λειτουργίας. Με άλλα λόγια οι σχετικές προσπάθειες έχουν ιδιαίζοντως δυσχερείς προϋποθέσεις ευδοκιμίσεως.

V. Στη Χώρα μας κατά παράδοση η προσφυγή στη δικαιοσύνη αποτελεί τον συνήθη τρόπο επίλυσης των διαφορών, κατ' αγνόηση των δυνατοτήτων συμβιβασμού. Το εθνικό αυτό σύμπτωμα και ιδίως η

επιτεινόμενη έξαρσή του διαθέτουν ειδικότερες, περισσότερο ή λιγότερο πειστικές, ερμηνείες. Η αύξηση της δικαστικής ύλης, πάντως, συνεπάγεται αντίστοιχη επιβάρυνση των δικαστηρίων και συνακόλουθη καθυστέρηση εκδίκασης των αυξανόμενων εκκρεμών υποθέσεων, όπως έχει διαγνωστεί και με τις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ.

VI. Ενόψει αυτών η έγκαιρη επίλυση των διαφορών πρέπει να αναζητηθεί και σε νέες μορφές αντιμετώπισής τους, κατά παράκαμψη της δικαστικής οδού. Με την τελευταία αυτή έννοια η εξωδικαστική ρύθμιση ιδιωτικών κυρίως διαφορών δεν συνιστά κατά κυριολεξία «απονομή δικαιοσύνης», αλλά εκδήλωση της ιδιωτικής αυτονομίας και της ελευθερίας των συμβάσεων (άρθρα 5 παρ. 1 Συντάγματος και 361 ΑΚ). Αποτελεί πράξη εκούσιας εφαρμογής του νόμου, ο οποίος έτσι δεν αντλεί το κύρος του από μόνη τη δύναμη καταναγκασμού που διαθέτει, αλλά και από την πειθώ του, την αναγνώριση, δηλαδή, της αξίας του ως κανόνα καθολικής χρησιμότητας.

VII. Η «εναλλακτική ή ειρηνική επίλυση των διαφορών» έχει ήδη εισαχθεί, με διάφορες παραλλαγές, στην ελληνική έννομη τάξη, χωρίς όμως ευρεία εφαρμογή. Αναφέρονται ιδίως οι διατάξεις για τον εξώδικο, αλλά και τον δικαστικό συμβιβασμό ή τη συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς με την παρέμβαση του δικαστηρίου καθώς και η απόπειρα των διαδίκων για συμβιβαστική επίλυση της μεταξύ τους διαφοράς ως προϋπόθεση του παραδεκτού της συζήτησης της αγωγής. Επισημαίνεται, επίσης, η μεσολάβηση κατά τη σύναψη των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας (ν. 1876/1990), όπως, και οι διατάξεις περί διαιτησίας (άρθρα 867 επ. ΚΠολΔ και ν. 2735/1999 για τη διεθνή διαιτησία). Στην ευρύτερη κατηγορία των ρυθμίσεων αυτών μπορούν να ενταχθούν και οι διατάξεις που αφορούν τον φιλικό διακανονισμό των καταναλωτικών διαφορών (ν.

2251/1994), η διαδικασία συνδιαλλαγής του Πτωχευτικού Κώδικα και ο εξωδικαστικός συμβιβασμός των υπερχρεωμένων φυσικών προσώπων (ν. 3869/2010). Στην εξωδικαστική λύση διαφορών Πολίτη και Κράτους συμβάλλει εξ ορισμού η παρέμβαση ανεξάρτητων δημόσιων αρχών, όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη.

VIII. Ιδιαίτερη σημασία για την προώθηση των μορφών εκούσιας επίλυσης διαφορών αποτελεί ο νεαρός θεσμός της διαμεσολάβησης σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, που αποτελεί ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο της Οδηγίας 2008/52/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (ν. 3898/2010). Τα προτερήματα της διαμεσολάβησης είναι η εχεμύθεια, η ευελιξία της σχετικής διαδικασίας, ο έλεγχος από τα ίδια τα μέρη της διάρκειας και της έκβασής της και η εκούσια εκτέλεση της, ώστε να διασφαλίζεται κατά το δυνατόν η διατήρηση φιλικής και βιώσιμης σχέσης των μερών «χάριν και του ευρύτερου κοινωνικού συμφέροντος». Μένει να διαπιστωθεί η κοινωνική αποδοχή του.

IX. Στην περιοχή της ποινικής καταστολής αξιόλογη είναι η ποινική διαμεσολάβηση για τα πλημμελήματα ενδοοικογενειακής βίας μέσω του αρμόδιου Εισαγγελέα (άρθρο 11 ν. 3500/2006), κυρίως όμως η αναγωγή της ικανοποίησης του παθόντος σε λόγο εξάλειψης του αξιοποίνου πράξεων κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Οι ρυθμίσεις αυτές συνέχονται με τον ευρύτερο θεσμό της ποινικής συνδιαλλαγής, ο οποίος έχει ως ιστορική αφετηρία το αγγλοσαξωνικό δίκαιο και ήδη έχει εισαχθεί σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία). Η εφαρμογή της ποινικής συνδιαλλαγής έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τον περιορισμό των εκκρεμών υποθέσεων και έμμεσο την αποφόρτιση των εντάσεων, τις οποίες συντηρεί η μακροχρόνια εκκρεμοδικία εις βάρος της κοινωνικής

ειρήνευσης. Από άλλη, όμως, άποψη παρατηρούνται προβλήματα συμβατότητας του θεσμού με τον δημόσιο και αυτεπάγγελτο χαρακτήρα της ποινικής δίωξης. Η ορθή οριοθέτηση των πράξεων που μπορούν να υποβληθούν στη διαδικασία συναλλαγής και αν δεν ευτυχήσει ως «χρυσή τομή», κινείται ομόρροπα με την υποχρέωση της Πολιτείας να εξοφλήσει το ληξιπρόθεσμο χρέος της για την απονομή ορθής δικαιοσύνης σε εύλογο χρόνο. Τούτο ισχύει για όλες τις μορφές εναλλακτικής επίλυσης των διαφορών, δια μέσου των οποίων τα δικαστήρια απαλλάσσονται από την εκδίκαση υποθέσεων που επιλύονται εκούσια και αντιστοίχως διαθέτουν περισσότερο χρόνο για την προσήκουσα, έγκαιρη εκπλήρωση του κοινωνικά κρίσιμου έργου τους.

X. Οι υποκατάστατες αυτές μορφές διευθέτησης των διαφορών φροντίζουν «για τη δημιουργία ισόρροπης σχέσης μεταξύ της διαμεσολάβησης και των δικαστικών διαδικασιών». Η νομοθετική αυτή εκτίμηση είναι αισιόδοξη. Διότι η κρατούσα αντίληψη για την ανάγκη προσφυγής στη δικαιοσύνη, όπως ήδη σημειώθηκε, πέρα από την αίσθηση ισότητας, εκδηλώνει, την εμμονή στην παράδοση του «έξεστιν τοις συμβαλλομένοις περιαιρέιν αλλήλοις». Το δίκαιο, όμως, προβάλλει την ανάγκη ευθύτητας στις συναλλαγές και προτάσσει το γενικό απέναντι στο ιδιωτικό συμφέρον. Η δικαιοσύνη πρέπει να πάψει να νοείται μόνον ως απονεμόμενο αγαθό και να αποτελέσει φρόνημα και πράξη στις σχέσεις μας με τους άλλους στις καθημερινές συναλλαγές και στις διενέξεις μας. Χρειάζεται να καλλιεργηθεί μια άλλη παιδεία για τη διευθέτηση των αναπόφευκτων δυσλειτουργιών της κοινωνικής συμβίωσης. Να συνειδητοποιηθεί, ότι σε δικαστική επίλυση άγονται εκείνες μόνον οι υποθέσεις που η φύση, το περιεχόμενό τους ή τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους δεν προσφέρονται αντικειμενικά σε διαπραγμάτευση.

XI. Αυτό αναδιατάσσει τις προτεραιότητες: προηγείται η συμμόρφωση στο νόμο όλων ανεξαιρέτως, χωρίς διακρίσεις και προϋποθέσεις. Από τον καθολικό σεβασμό της νομιμότητας απορρέει στην περιοχή των συναλλακτικών σχέσεων η ανάγκη να τηρούνται οι αρχές της καλόπιστης άσκησης των δικαιωμάτων και εκπλήρωσης των υποχρεώσεων. Έτσι προάγεται και η ειλικρινής κατανόηση της θέσης του άλλου, από τον οποίο πρέπει να αναμένεται ανταπόκριση που να εκφράζει την ίδια αντίληψη. Αυτή είναι η συμπεριφορά που συνάδει με τα χρηστά ήθη, που αποτελεί το συνταγματικό όρο και το όριο άσκησης του γενικού δικαιώματος αυτοκαθορισμού κάθε ανθρώπου και συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή. Απαιτείται, λοιπόν, η αναδοχή της ευθύνης που αντιστοιχεί σε κάθε κοινωνό, ως η άλλη όψη της ελευθερίας του. Πόσο είναι εφικτή η αλλαγή αυτή νοοτροπίας και πρακτικής είναι επισφαλές να προδιαγνωστεί. Ότι αξίζει, όμως, να επιδιωχθεί με συγκεκριμένα μέσα, όπως είναι η εκούσια ρύθμιση των διαφορών, είναι βέβαιο και από ωφελμιστική, αλλά κυρίως από δικαιοπολιτική άποψη.

XII. Πράγματι η επιδίωξη αυτή διαθέτει δημοκρατική νομιμοποίηση, αφού προϋποθέτει την αυτενέργεια και την πρωτοβουλία των πολιτών, αλλά και ιστορική προοπτική, αφού συνδέεται με την αναθεώρηση των κοινωνικών σχέσεων. Κυρίως, όμως, αναπτύσσει ένα νέο κοινοτικό πνεύμα αμοιβαιότητας και συνευθύνης, χωρίς το οποίο η ειρηνική κοινωνική συμβίωση υπό την αιγίδα του νόμου, στην κρίσιμη αυτή περίοδο, εκτίθεται σε άμεση διακινδύνευση. Το χρέος της εθνικής και κοινωνικής αλληλεγγύης, που επιβάλλει το Σύνταγμα, είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ. Διότι ο κίνδυνος είναι κοινός. Κοινή, λοιπόν, πρέπει να είναι και η αντιμετώπισή του.

Χριστόφορος Δ. Αργυρόπουλος

